

Obr. 1 Sfinga v Gíze, kterou Arabové nazývali dostovně Otcem děsu, patrně v době al-Maqríziho vypadala podobně jako na této grafice (Description de l'Égypte 1822: pl. 11)

Středověký pohled do starověku. Komentovaný překlad pasáží věnovaných pyramidám a Sfinze z Okrsků Taqíjuddína al-Maqríziho

Bronislav Ostránský

Nedílnou součást středověkého arabského písemnictví představuje naučná próza, v jejímž rámci pak vynikají rozsáhlá díla encyklopedická. Jejich autoři se pokoušeli předložit ucelený souhrn tehdejších znalostí, vymezených jak tematicky (vznikaly přehledy historické, geografické, biografické aj.), tak teritoriálně. Shromáždit veškeré dostupné zprávy o Egyptě se pokusil jeden z největších (a rovněž nejplodnějších) učenců a literátů mamlúcké epochy, Taqíjuddín Ahmad ibn ʿAlí ibn ʿAbdalqádir ibn Muhammad al-Maqrízí (dále jen Maqrízí). Narodil se roku 1364 v Káhiře, kde také prožil většinu života a kde se mu dostalo širokého vzdělání, především v náboženských („tradovaných“) vědách (*ʿulúm naqlíja*), jako byly koranická exegeze (*tafsír*), nauka o *hadíthech*¹ či teologie (*ʿilm al-kalám*) a islámské právo (*fiqh*). V roce 1385 se Maqrízí vydal na pouť (*hadždž*) do Mekky.

Po návratu pracoval jako sekretář v dvorských službách a v roce 1399 byl jmenován na významný post inspektora (*muhtasib*) káhirských tržišť i trhů v celém Dolním Egyptě. Těto funkce, jež korespondovala s jeho topografickými zá-

jmy, se však záhy vzdal a stal se kazatelem (*chatíb*) ve staroslavné mešitě ʿAmra ibn al-ʿÁse ve městě Fustátu, v sousedství dnešní koptské Káhiry. Později se stal představeným (*imám*) Hákimovy mešity a zároveň učitelem Tradice

(*Sunna*). Roku 1408 odcestoval do Damašku, kde byl jmenován inspektorem a zároveň se věnoval výuce. Po návratu do Káhiry se soustředil na vlastní tvorbu. Roku 1430 se opět vydal (tentokrát s rodinou) na pouť do Mekky a na cestách pobyl více než pět let. Po návratu se vrátil k psaní.

Většina z Maqrízího spisů bývá považována za precizní kompilace. Vzhledem k tomu, že zdroje, z nichž čerpal, se nám často nedochovaly, jeho detaily nabitě dílo představuje nenahraditelný pramen k poznání mamlúckých i fátimovských dějin a zejména středověké muslimské společnosti (Little 1998: 437). S Maqrízího jménem se pojí především *Kitáb al-mawáziz wa'l-štibár bi'dhikr al-chitat wa'l-áthár fi Misr wa'l-Qáhira wa'n-Níl wa má jata'allaqu bihá min al-achbár* (*Kniha přednášek a zamyšlení, připomínající okrsky a památky v Egyptě, Káhiře a údolí Nilu a zprávy, které se jich týkají* – dále jen *Okrsky*), proslulá topografická encyklopedie, z níž pocházejí i níže uvedené ukázky. Egyptu se ostatně věnuje většina Maqrízího děl. Vedle nedokončené biografické encyklopedie významných Egyptanů sestavil též řadu menších spisů, např. *as-Sulúk li'ma'rifat duwal al-mulúk* (*Cesty k poznání říší králů – historie mamlúků*), *Itti'áz al-hunafá' bi'achbár al-a'ima al-fátimijín al-chulafá'* (*Poučení pravověrných prostřednictvím zpráv o fátimovských chalífech a imámech – dějiny fátimovské říše*), *al-Baján wa'l-irráb ammá bi'ard Misr min al-A'ráb* (*Prohlášení a vyjádření o tom, jací vlastně jsou Arabové v Egyptě – o arabských kmelech usazených v Egyptě*) aj. Považovat Maqrízího pouze za kompilátora by však nebylo ani zdaleka spravedlivé, neboť vedle uvedených kompendií sepsal také dvě kritické studie, věnované aktuální problematice znehodnocování tehdejší měny a celkovému úpadku hospodářství země (na který často naráží i v *Okrscích*), při jejichž vypracování jej snad inspirovala znalost učení Ibn Chaldúna o dějinných zákonitostech (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 346–347).

Maqrízí zemřel v rodné Káhiře, dne 19. ramadánu roku 845 hidžry (tj. 1. února 1442). Byl pochován na hřbitově poblíž Brány vítězství (Báb an-nasr), tj. v lokalitě, kterou zevrubně vylíčil ve svých *Okrscích*, a shodou náhod v místech, kde měly o čtyři staletí později spočinout ostatky jiného vynikajícího znalce Orientu, slavného cestovatele Johanna Ludwiga Burckhardta.

Své *Okrsky* šajch Maqrízí od počátku koncipoval jakožto spis encyklopedický, čemuž odpovídá formální i obsahová stránka díla, v bejrútském vydání z roku 1997 (editor Chalíl 'Umrán al-Mansúr) členěného do čtyř dílů. Po tradičním úvodu, v němž autor kromě slov chvály Bohu a jeho poslu, Proroku Muhammadovi, systematicky rozebírá vymezení práce (*O osmi bodech*), následuje část kosmologická (pojednání o systému nebeských sfér a o tradičních zeměpásech, *iqlímech*), do níž teprve zasazuje všeobecnou charakteristiku Egypta, jeho dávnověku i mravů a zvyků jeho obyvatel (tyto pasáže, mimochodem, nejsou pro Egyptany příliš lichotivé). Poté následuje dominantní topografická část (tj. výčet a charakteristiky jednotlivých pamětihodností země), občas prokládaná stručnými historickými exkurzy. V úvodních pasážích se Maqrízí věnuje mj. etymologii jména Egypt (*Misr*), rozebírá jeho pozoruhodnosti (např. uvádí, že ze třiceti divů světa se celých dvacet nachází právě v Egyptě), pozoruje chování Egyptanů, popisuje Nil, jeho prameny a podivuhodnosti (obzvlášť kuriózně působí jeho vyprávění o nilské fau-

ně). V rámci vlastního topografického přehledu začíná od kanálů, odvádějících vodu k zavlažování, a poté přechází k egyptskému starověku a změnám, jež přinesl Egyptu příchod islámu. Podrobně rozebírá institucionální stránku státní správy a majetkové poměry v zemi, aby se vrátil (stejně náhle, jako od něj odbočil) k topografickému výkladu. Přes pyramidy pokračuje popisem kopců v okolí Káhiry a soustředí se na jednotlivá města, mezi nimiž svým rozsahem (nehovíme-li o Káhiře, již je věnována drtivá většina díla) vyniká Alexandrie (al-Iskandaríja). Vztahuje-li se k dané lokalitě zajímavá historika či legenda, neopomene nás šajch Maqrízí s těmito informacemi obeznámit (v tomto ohledu byl skutečně důsledný, natolik, že se častokrát opakuje), což dodává poměrně monotematickému podání jistý odlehčující kolorit.

Pozvolna se tak dostáváme až k založení, osudům i pamětihodnostem Fustátu, první muslimské metropole Egypta. Maqrízí pokračuje nástinem historie Káhiry a jednotlivými součástmi města.² Postupuje přitom tak, že nejprve daný „segment“ či „kategorii“ (např. zahrady, paláce, uličky, mešity, lázně, školy, nemocnice atd.) charakterizuje obecně a potom teprve vypočítává jednotlivé pamětihodnosti daného druhu. Tak je tomu v případě káhirských bran, mešit, madras, tržišť, súfijských řádových domů, hřbitovů, městských čtvrtí aj. Topografický přehled je nejvýrazněji přerušen na třech místech – při výčtu a charakteristikách jednotlivých složek státní správy (funkce palácové administrativy), při historické exkurzi, vypočítávající jednotlivé vládcy Egypta (od dynastie Fátimovců až k Mamlúkům), a konečně při popisu svátků a obřadů, slavených za vlády dynastie Fátimovců.

Okrsky vznikaly postupně, v průběhu většiny Maqrízího dlouhého života, přičemž definitivní redakce byla provedena až krátce před jeho smrtí, poté, co dohotovil většinu svých menších děl. Vytváření *Okrsků*, trvajících celé dekády, s sebou přineslo jisté disproporce ve skladbě díla, ovšem dlužno dodat, že toto není jediný důvod, proč řada významných budov či institucí nebyla do této topografické encyklopedie vůbec zahrnuta. Jednu z možných příčin představuje silná rivalita mezi Maqrízím a jeho dvěma prominentními kolegy, historiky Badruddínem al-'Ajním a Ibn Hadžarem al-'Asqaláním, kteří byli zapojeni do činnosti řady tehdejších institucí (Broadbridge 1999: 90–91). Tyto animozity ostatně měly praktické příčiny a souvisely s tehdejšími klientským systémem, tj. s vazbami učenců na soudobé mocipány.

Maqrízího psaní inklinuje k vypravěčským postupům a ignoruje přitom stylistické ornamenty. Při volbě lexikálních prostředků autor usiloval především o srozumitelnost a výstižnost, často i za cenu používání dialektismů, cizích výpůjček nebo nesprávných slovních spojení. Maqrízího bohaté úřednické nebo zkušenské se zúročily v častém používání kancelářského lexika. Přestože se jeho styl vyznačuje prostotou a postrádá finesy vysoké literatury, na mnoha místech se pokoušel své psaní „zuleschtit“, což můžeme doložit mj. četnými ukázkami lexikální synonymie, jež může současně uchu lahodila, nebo prokládáním textu verši, neboť poezie bývala pokládána za literaturu par excellence a její zapojení do naučné prózy mělo pozvednout úroveň celku.

Na mnoha místech *Okrsků* se hovoří o starověkých památkách³ a Maqrízího pohled do starověku by jistě vydal na rozsáhlou studii. Maqrízího pozornosti neunikly ani pyramidy

(*al-ahrám*) v Gíze, kterým věnoval obsáhlou kapitolu, v níž se zaměřil mj. na důvody jejich zbudování, postup jejich výstavby i rozličná, více či méně smyšlená a fantastická, vyprávění. Obdobné platí pro sfingu v Gíze, arabsky nazývanou Abú'l-haul („Strašák“, doslovně „Otec děsu“).

Níže uvedené a komentované stručné ukázky pocházejí z rozsáhlého překladu výboru z *Okrsků*, který autor tohoto příspěvku připravil pro nakladatelství Academia pod pracovním názvem *Popsání pozoruhodností Egypta*. Překlad se opírá o jedno z nejnovějších vydání, které pod zkráceným názvem *al-Chítat al-maqrízíja (Maqrízího Okrsky)* připravilo ve třech svazcích káhirské nakladatelství Madbúli (Zajnuhum – aš-Šarqáwí 1998), přičemž přihlíží k nejstaršímu dvousvazkovému vydání z tiskárny v Búláqu (Maqrízí 1854), jež navzdory stáří vyniká precizností.

Ukázky z díla⁴

Věz, že pyramidy (*ahrám*) jsou v Egyptě velmi hojné; mnoho z nich stojí v oblasti Búsíru, některé jsou veliké a jiné zase malé, některé byly zbudovány z hlíny a nepálených cihel, ovšem většina z kamene, některé jsou stupňovité, ovšem většina byla jehlanovitých, s uhlazeným povrchem. Mnoho pyramid stávalo v Gíze,⁵ čili naproti Fustátu,⁶ ovšem všechny byly malé. Byly rozbořeny Qaráqušem,⁷ tedy za časů sultána Saláhuddína Júsufa ibn Ajjúb.⁸ Z materiálu získaného z těchto pyramid byla postavena káhirská Citadela na Hoře⁹ i hradby obklopující Káhiru a Fustát a také mosty i hráze v Gíze.

Největšími ze všech pyramid je trojice, jež v současnosti stojí naproti Fustátu. Hovoříme-li o době jejich výstavby, jménu stavitele nebo příčině, proč byly vlastně zbudovány, lidé se v názorech na ně obvykle rozcházejí. V tomto směru kolují různá stanoviska, z nichž však většina není pravdivá. Ze zpráv, týkajících se pyramid, ti tedy budu vyprávět pouze informace spolehlivé a uspokojivé, dá-li tomu Vznesený Bůh.

Když mistr Ibráhím ibn Wasíf Šáh al-Kátib („Pisár“)¹⁰ psal o egyptské historii a podivuhodnostech země, v záznamu věnovaném Súrídovi ibn Sahlúq ibn Sirjáq ibn Túmídún ibn Badrasán ibn Hausál,¹¹ čili jednomu z pradávných králů Egypta v časech před potopou světa (*túfán*), kteří sídlili ve městě Amsúsu,¹² jež bude zmíněno v rámci dalšího vyprávění o egyptských městech v této knize, uvedl, že právě tento panovník nechal zbudovat ony dvě obrovské pyramidy. Obě dvě však bývají tradičně připisovány též Šaddádovi ibn ʿÁd,¹³ avšak Koptové důrazně popírají, že by takové nešťastné ohavnosti¹⁴ vůbec kdy mohly proniknout do jejich země, neboť čarodějnické umění Koptů bývalo vždy mocné.

Ony dvě pyramidy byly ve skutečnosti zbudovány proto, že tři sta let před potopou světa spatřil král Súríd ve snu,¹⁵ jako by se země i s jejími obyvateli celá začala otřásat, jako by se lidé rozprchlí po jejím povrchu, jako by hvězdy začaly padat a vzájemně do sebe narážet, a to vše za strašlivého hluku. To krále zarmoutilo a zároveň znepokojilo. Nikomu se však o tomto snu nezmínil, ale jen on sám dobře věděl, že v budoucnu se má přihodit něco velkého a významného. O pár dní později viděl zase ve snu, jako by se hvězdy stálice snesly na zemi v podobě bílých ptáků, kteří se zmocnili lidí a shazovali je mezi dvě obrovské hory. Tyto hory jako by je potom všechny zakryly. A pak, jako by ony zářící hvězdy potměněly a zhasly. Král se probudil celý vyděšený a ořese-

ný. Odebral se do slunečního chrámu. Tam pokorně pokleknul, tvářemi se dotýkal prachu a rozplakal se. A když konečně nadešlo ráno, nechal svolat veškeré snoprace a věštce ze všech koutů Egypta; a bylo jich celkem na sto třicet. Uzavřel se s nimi v ústraní a vyprávěl jim, co všechno viděl v tom prvním i posledním snu. Věštci pak královo snové vidění vyložili jako něco velmi významného, co se má na světě v budoucnu přihodit.¹⁶

Ten největší ze všech snopraců, jmenoval se Aqlímún,¹⁷ posléze prohlásil: *Sny králů nekončí nikdy do ztracena, neboť těmto panovníkům náleží významné postavení i moc. Já tedy mohu zpravit krále o jiném vidění, které jsem před rokem sám spatřil ve snu a dosud jsem jej nikomu nesvěřil. Viděl jsem totiž ve snu, jako bych seděl po boku krále na vrcholku věže ve městě Amsúsu a jako by přítom nebeská sféra sestoupila ze své klenby natolik, až se přiblížila k našim hlavám a nacházela se tak přímo nad námi jakožto kopule, jež nás oba obklopovala. A viděl jsem potom, jak král vztyčil ruce směrem k nebesům a jejich hvězdy se na to proměnily do podoby rozličných rozptýlených útvarů. Tehdy to vypadalo, jako by se všichni lidé najednou vydali ke královskému paláci, hledajícíce tam pomoc. Viděl jsem rovněž, jak král opět pozvednul ruce, až se dotknul vlastní hlavy, a přikázal mi, abych učinil to samé, co udělal on. Oba dva jsme potom zakoušeli strach a hrůzu, neboť jsme náhle spatřili na nebesích určité místo, kde se klenba rozevřela. Skrze něj pak prošlo zářící světlo a stejným otvorem pak vyšlo slunce. I spatřil jsem, že oba jsme se obrátili ke slunci s prosbou o pomoc. To na nás promluví, aby nám sdělilo, že nebesa se vskutku navrátí do své původní sféry. I probudil jsem se naplněn hrůzou a děsem. Potom jsem opět usnul a ve snu jsem spatřil, jako by se město Amsús i se svým obyvatelstvem zatřásko a modly popadaly na hlavy lidí. A viděl jsem, jako by nějaké lidské bytosti sestoupily z nebes na zemi a v rukou držely železné palice, jimž pak začaly bít všechny ostatní. Zeptal jsem se jich: „Pročpak těm lidem ubližujete?“ Bytosti odpověděly: „Takto je trestáme, neboť neuvěřili v Boha, nýbrž ve své vlastní bůžky a modly!“ Já na to pravil: „Cožpak jim ale nezbyvá žádná naděje, že by se mohli spasit?“ Odpověděli: „Zajisté! Ten, kdo chce dosáhnout spásy, necht' se pevně drží někoho, kdo vlastní loď!“ I probudil jsem se naplněn hrůzou a děsem!*

I pravil král věstcům: *Sledujte dobře vzestupné pohyby nebeských těles! A pozorujte, zda se něco takového vůbec děje!* Věštci a snopraci rozhlásili po celé zemi, že hodlají bedlivě sledovat veškeré změny na obloze. Potom krále zpravili o tom, co by se mělo týkat povodně a později též ohně, který měl vycházet ze souhvězdí Lva a spalovat celý svět. Král, když vše vyslechnul, pravil: *Sdělte mi, zda se tato pohroma má dotknout i naší země!* Mudrcové odpověděli, že ano. A dodali: *Pohroma přijde v podobě povodně, jež zachvátí větší díl země, již se tak zmocní zkáza trvající řadu let.* Král pokračoval: *A sdělte mi, zda se po povodni země opět stane obydlitelnou, jako byla před ní, nebo zda zůstane zaplavená navěky?* Věštci odpověděli: *Patrně se země opět stane takovou, jaká bývala. Tedy měla by se zalidnit!* Král dále vyzvídal: *A co bude pak?* Věštci odpověděli: *Do této země poté zamíří nějaký vladař, který nechá pobít tamní obyvatelstvo a zmocní se veškerého majetku.* Král se opět ptal: *A co potom?* Věštci na to: *Z oblasti horstva u pramene Nilu se do Egypta vyhrnou davy ohavných lidských bytostí a ty ovládnou větší část země.* Ale král stále pokračoval: *A co má nastat ještě později?* Věštci

konečně odvětili: *Právě tehdy se zastaví tok řeky Nilu a lidé tak přijdou o jeho vodu!*

Když král vše vyslechl, nařídil, aby byly zbudovány pyramidy.
(...)

Na počátku stavby pyramid král nařídil, aby byly otesány obrovské sloupy a vytýčeno ohromné nádvoří, a přikázal též, aby dělníci vytěžili dostatek olova ze zemí Maghribu¹⁸ a přivezli obrovské balvany z Asuánu. A právě z nich dal postavit základ těchto tří pyramid, čili té východní, západní i barevné. Dělníci přitom měli u sebe určité listiny, na nichž byly nápisy, a vždy, když byl odlomen veliký kus kamene a bylo dokončeno jeho opracování, dělníci na něj položili ony listy a poklepali na něj. A tímto poklepáním jej dokázali přemístit na vzdálenost sta dostřelů šípu. Celou zmíněnou proceduru opakovali stále dokola tak dlouho, až nakonec dorazil kus kamene až k pyramidám.

Stavitelé pak ploché kameny uložili na příslušné místo, v otvoru uprostřed upevnili vertikální železnou osu a potom na ni umístili další kus kamene, který byl rovněž uprostřed provrtaný, přičemž právě do tohoto otvoru se zasunula železná osa. Posléze dělníci roztavili dovezené olovo a vylili jej na osu, a to okolo celého kamene, přesně a pravidelně, aby bylo vše naprosto dokonalé. V pyramidách byly zbudovány dveře, které se nacházely na čtyřicet loktů¹⁹ pod povrchem zemským. Pokud jde o dveře východní pyramidy, ty byly umístěny na východní straně, ve vzdálenosti sta loktů od středu stěny pyramidy. Pokud jde o dveře barevné pyramidy, ty byly zase umístěny z jižní strany ve vzdálenosti sta loktů od středu její stěny. Kdyby někdo dokázal kopat až tak daleko, mohl by se dostat přímo k bráně, vystavěné s překrásným klenutím, a mohl by následně vstoupit do samotných dveří pyramidy.

Každá z těchto pyramid byla vystavěna do výšky sto loktů, a to podle loktů královských, což znamená v loktech tehdejších stavitelů totéž, co v našich současných mírách pět set loktů. Délka každé strany přitom byla stanovena na sto loktů tehdejší míry. Posléze byly pyramidy opracovány z každé strany, až byl té nejvyšší z nich dán rozměr osmdesát loktů. Výstavba pyramid byla započata pod šťastnou hvězdou, tedy v čase, na němž se všichni shodli a vybrali jej jako obzvlášť příhodný. Když dělníci dokončili vlastní stavbu, pokryli ji odshora až dolů pestrobarevným hedvábným brokátlem a při této příležitosti přichystali velkolepé oslavy, jichž se zúčastnilo veškeré obyvatelstvo říše.

Později dělníci v západní pyramidě vybudovali třicet sklaďišť z barevné žuly a ta byla zaplněna četnými drahocennostmi, nástroji, sochami zhotovenými z drahých kamenů, přepychovými železnými díly výzbroje, které nepodléhaly korozi, skleněnými výrobky, jež byly ohebné a nedaly se rozbít, pozoruhodnými talismany, rozličnými medikamenty a léčivými, jak těmi jednoduchými, tak i těmi složenými, a smrtícími jedy. Ve východní pyramidě bylo zase zbudováno věrné zpodobnění nebeských sfér i jejich hvězd. Byly tam uloženy poklady, jež si naši předkové vytvořili.
(...)

V barevné pyramidě byla uložena těla veleknězů, pohřbená v sarkofázích zhotovených z černé žuly. U těla každého velekněze ležel svitek, na němž byly zaznamenány veškeré podivuhodné dovednosti dotyčného zesnulého, skutky, které

vykonal, i jeho životopis. Na svitcích bylo zapsáno vše, co bylo vykonáno za časů zesnulého, i události, které se staly a mají se stát, a to od počátku věků až do Dne posledního soudu. Na stěnách pyramidy byly po všech stranách znázorněny modly, jak vlastnoručně vykonávají všemožné dobré skutky, a to podle svých hodnot i schopností. Byly tam zakresleny i přívlastky a atributy každého z řemesel, jeho provozování i to, co se s ním pojí. Stranou nebyly ponechány ani činnosti poznávací a nacházely se tam též záznamy a kresby, které se k poznávání vztahují.
(...)

Abú'l-Hasan al-Mas'údí²⁰ ve své knize *Zprávy časů a vyprávění z hlubin jeho věčnosti (Achbár az-zamán wa min ábádíhi al-hidhán)* uvádí, že jakmile chalífa²¹ Abdalláh al-Ma'mún²² ibn Hárún ar-Rašíd²³ dorazil do Egypta a přišel k pyramidám, chtěl jednu z nich rozbořit, aby se dověděl, co se v ní vlastně skrývá. Bylo mu řečeno, že to nemůže dokázat, ale on stále trval na svém: *Je nutné ji nějak otevřít!* A tak byl na jeho rozkaz prokopán otvor, který ostatně existuje dodnes. Dělníci to dokázali za pomoci ohně, který tam zapálili, a octa, jež v oněch místech rozlévali. Minéři a kováři tam pracovali velice dlouho, a proto na jejich mzdu musely být vynaloženy ohromné prostředky, až nakonec po zhruba dvaceti loktech výkopů narazili na příčné stojící zeď. A když se pak dostali k další stěně, našli za ní místnost určenou k očistě, zhotovenou ze zeleného kamene, a v ní bylo uloženo zlato. Váha každého dínáru²⁴ činila jednu unci.²⁵ Celkové množství zlata dosahovalo tisíce dínárů.

Chalífa al-Ma'mún byl zcela ohromen vším tím zlatem i jeho kvalitou, a tak nařídil souhrnně vyčísřit vše, co bylo vynaloženo na prokopání onoho otvoru. Nakonec shledali, že zlato, jež tímto způsobem získali, nemá vyšší, ale ani nižší hodnotu, než kolik činila částka, kterou utratili za účelem výkopových prací. Chalífa al-Ma'mún se převelice podívoval nad tím, že již dávní stavitelé pyramid museli velmi dobře vědět, kolik peněz by muselo být vynaloženo, aby se někomu vůbec podařilo proniknout dovnitř pyramidy. Chalífa se rovněž podívoval nad tím, že dávní stavitelé ponechali obnos, který se dané částce přesně vyrovnal, na příslušném místě přímo v pyramidě. Uvádí se též, že ona umývárna, v níž byly nalezeny všechny uvedené zlaťáky, byla celá zhotovena z chryzolitů. Chalífa al-Ma'mún proto přikázal, aby byla celá tato místnost převezena do jeho pokladnice. To však byla poslední podivuhodná a zázračná událost, jež kolem pyramid nastala.²⁶
(...)

Dvacet mladíků se kdysi dohodlo, že se pokusí vstoupit dovnitř pyramidy, a za tímto účelem si připravili vše potřebné, čili jídlo, pití, provazy, svíce a tak podobně, tedy všechno, co by mohli tam uvnitř potřebovat. Sestoupili až ke skluzavce a na ní spatřili sedět netopýra, který byl tak veliký jako orel. Netopýr je přitom udeřil do tváří. Potom za pomoci lan spustili jednoho z vlastních řad dolů, až se ocitl tam, kde chtěli. Posléze se ho pokoušeli vytáhnout, avšak ono monstrum je přitom zaznamenalo. I zaslechli tak strašlivý zvuk, až je vyděsil. Potom se na ně snesly mdloby. Nakonec ale vstali a vyšli ven z pyramidy. A zatímco se ti, kdož seděli okolo, podívovali nad tím, co všechno se jim uvnitř vlastně přihodilo, hle, tu země vyvrhla přímo před nimi jejich druha

živého a zdravého, avšak ten na ně promluvil jazykem, který oni neznali. Pak teprve padnul mrtev k zemi. Mladíci se ho chopili a ubírali se s ním k městu. Avšak chytili je při tom místní hlídači, odvedli je k prefektovi a tomu vyprávěli, co se jim to vlastně přihodilo. Mladíci se potom vyptávali na řeč, kterou jejich druh pronesl ještě předtím, nežli zemřel. Dostalo se jim objasnění: *Význam výroku, který jste zaslechli, je tento: „Taková je věru odplata tomu, kdo by chtěl získat něco, co mu nepatří!“* Tím, kdo jim vyložil smysl onoho cizozajyčného výroku, byl nějaký člověk z Horního Egypta.²⁷ (...)

Na povrchu zemském dosud nikdy nebylo zaznamenáno žádné mohutnější stavby, nežli jsou právě ony pyramidy, ba ani nic krásnějšího po stránce architektonické, a ani nic rozlehlejšího; avšak Bůh to ví vskutku nejlépe.²⁸ Tedy, když chalífa al-Ma'mún dal vybourat do této pyramidy díru, našel uvnitř skluzavku, jež se svažovala do veliké hranaté krychlové místnosti. Tam také na její podlaze objevili mramorový náhrobek, který tam zůstal až dodnes. Přitom do něj nikdo nedokázal vůbec nic vyrýt. O tom nás ostatně zpravil již Galénos, když o pyramidách napsal, že se vlastně jedná o hrobky. Na konci páté kapitoly svého díla, nazvaného *Zajištění zdraví (Tadbír as-sihha)*, uvedl i tato slova: *Lidé obvykle nazývají toho, kdo dosáhne požehnaného věku, slovem „letitý“ (harim), což je ve skutečnosti jméno odvozené právě od pyramid (ahrám, sg. haram), neboť věkem k nim vpravdě směřuje.*²⁹ Al-Haukalí zase ve svém popisu Egypta zmínil: *A tam se nacházejí dvě pyramidy, jimž není na celé zemi nic rovno, ať již hovoříme o državách muslimů či panstvích nevěřících. Nemůže se jim rovnat nic z toho, co se kdy postavilo, ani to, co se teprve buduje.*

Jeden z příslušníků rodu °Abbásova³⁰ přečetl na některé z oněch pyramid tato slova: *Věru, byl jsem to já, kdo tyto stavby nechal zbudovat. Nechtě tedy ten, kdo bude hlásat, jaký že je mocný panovník, se je pokusí zbořit, přičemž ničení bývá vždycky snadnější nežli budování.* Dotyčný, ať již to byl chalífa al-Ma'mún nebo al-Mu'tasim,³¹ toto poselství správně pochopil a zmocnila se jej zlá předtucha, neboť v oněch dobách totiž vybraná výše *charádže*³² zdaleka nepostačovala k provedení takové destrukce. Pozemková daň odváděná z Egypta totiž za jejich časů představovala pouhou polovinu veškerých daňových odvodů a vládcové země se v oněch dobách snažili se svými poddanými nakládat laskavě a ukládali jim umírněné dávky. Když výška hladiny Nilu dosahovala 17 loktů a 10 palců, potom celkové odvody pozemkové daně činily 4 157 000 dínárů,³³ což znamenalo příjem dva dínáry z jednoho *feddānu* půdy.³⁴ Takže, nakonec se vládcové Egypta od záměru zničit pyramidy odvrátili a nadále už o tom nikdy více nepřemýšleli. (...)

Tato modla,³⁵ stojící mezi dvěma pyramidami, byla nejprve známa jakožto *Lahíb*,³⁶ avšak v současnosti ji Egyptané zvou *Strašákem (Abú al-haul)*. Al-Qudá'³⁷ uvedl: *Modla, nacházející se poblíž dvou pyramid, kterou nazývají Balhúba, je obrovská a byla zhotovena z jediného kusu kamene. Stojí na místě mezi dvěma pyramidami. Ovšem není z ní vidět nic jiného nežli hlava. Prostí lidé ji zvou Strašákem a někdy se jí též říkává Lahíb. Traduje se rovněž, že se ve skutečnosti jedná o obrovský talisman proti písku, který mu brání opanovat úrodné říční nánosy nacházející se v oblasti Gízy.*

V knize *Divy stavitelství (°Adzá'ib al-bunján)* její autor uvedl: *Poblíž pyramid se nachází neobyčejně obrovská hlava a krk vyčnívající ze země. Prostí lidé je zvou Strašákem. Tvrdí přitom, že právě jeho mrtvola byla pohřbena pod zemí. Její celkové rozměry pak odvozují podle velikosti vyčnívající hlavy, přičemž celková délka by měla činit sedmdesát loktů a možná i něco navíc. Tvář Strašáka je načervenalá a v jejím náteru se pak odráží půvab té nejvyšší krásy. Strašák je tedy překrásného zevnějšku a je také všeobecně oblíben. Představuje jistý dotek krásy i velkoleposti; a jako by se přitom radostně usmíval.* (...)

V naší době žila byla jedna osoba, známá pod jménem šajch Muhammad Sá'im ad-Dahr.³⁸ Pocházel ze súfijské komunity, sdružené kolem saláhíjského řádového domu der-višů. Byl to vpravdě šťastný člověk. Okolo roku 780 hidžry³⁹ se šajch Muhammad rozhodl, že se pustí do nápravy věcí zapovězených.⁴⁰ Tak se vydal k pyramidám, aby tam zohavil tvář Strašáka a rozcuchal mu vlasy. Takto socha zůstala až do současnosti. Od oněch časů již písek opanoval mnohá území v Gíze. Místní obyvatelstvo proto soudí, že skutečnou příčinou toho, že písek zasypal jejich úrodnou půdu, je právě uvedená událost, při níž byla pokřivena Strašákova tvář. Ovšem jen Bůh je tím pravým tvůrcem veškerých záležitostí! (...)

Traduje se, že Atríb ibn Qibt ibn Misr ibn Bajsar ibn Hám ibn Núh,⁴¹ když umíral, nařídil svému bratru Sáovi, aby jeho ostatky nechal naložit na loď a dal je pohřbít na jednom ostrově uprostřed moře. Jakmile Atríb zemřel, jeho bratr vykonal přesně to, co si Atríb přál ve své poslední vůli, aniž by však o tom věděli prostí Egyptané. Lidé jej proto obvinili z toho, že právě on Atríba zabil a po devět let pak proti němu vedli boj. Poté, co z této války uplynulo pět let, Sá se spolu s nimi vydal na cestu a šel tak dlouho, až konečně všichni dorazili k hrobu Atríbovu. Začalo se tam kopat, ale v hrobě nic nenašli. Bylo tomu tak proto, že ďáblové již dříve přenesli Atríbovy ostatky na místo, kde v současnosti stojí Strašák. Pohřbili je právě tam, čili vedle hrobu jeho prapředka, kde mohly být nalezeny Bajsarovy ostatky. Podezření lidu se poté ještě posílilo. Lidé se navrátili do města Munufu⁴² a pustili se opět do boje. Tehdy je navštívil ďábel a zavedl je k hrobu Atríbovu, čili na místo, kam ostatky on sám přenesl.

Lidé tyto ostatky vyzvedli z hrobu a položili je na trůn. Satan⁴³ pak na ně mluvil svou řečí⁴⁴ tak dlouho, až se jim lidé nechali svést a začali se mu klanět. Uctívali ho v podobě rozličných model, jimž se kořili. Lidé posléze zabilí Sáa a jeho ostatky pohřbili na břehu Nilu. A pokaždé, když se hladina Nilu zvyšovala, voda se zastavila pod tímto hrobem a nikdy jej nezalila. Tímto znamením se ovšem jistá skupina lidí nechala svést do té míry, že tvrdili: *Sá byl vskutku zabít nespravedlivě! I začali se klanět tomuto hrobu stejně, jako se ti předchozí klaněli hrobu Atríbovu.* Jiní lidé se zase obraceli ke kusu kamene, z něhož vytesali Ašmúmovu⁴⁵ podobiznu. Říkávali mu Strašák a vztyčili jej přímo mezi dvěma pyramidami, aby se mu tam mohli klanět. Takovým způsobem se Egyptané nakonec rozdělili do tří skupin. Ostatně, sabejci⁴⁶ dosud Strašáka nepřestávají velebit. Jako obětiny mu přinášejí bílé kohouty a okuřují jej drahým kadidlem. (...)

Poznámky:

- ¹ *Hadíth* – záznam o výrociích, činech či postojích proroka Muhammada a jeho druhů. Sestává ze dvou částí, *isnádu* (podepření, tj. řetězce traden-tů) a *matnu*, tj. vlastní zprávy. *Hadíthy* tvoří muslimskou Tradici (*Sunna*).
- ² K mamlúcké Káhiře, jejím dějinám, urbanistice a především památkám viz Behrens-Abouseif (2007), v češtině pak Macháček – Nováková – Benešová (2009: 173–243).
- ³ *Popsání pozoruhodností Egypta* kromě kapitol věnovaných pyramidám a Velké sfince (z nichž pocházejí vybrané ukázky) zahrnuje i další zmínky o starověkých památkách, konkrétně v kapitolách *O městě Alexandrii* (Maqrízi 1998: I/406), *O Alexandrijském majáku* (Maqrízi 1998: I/436), *O městě Dendera* (Maqrízi 1998: I/650), *O městě Achmímu* (Maqrízi 1998: I/665), ale především *O podivuhodnostech a zázracích, které se v Egyptě nacházely, jako byly kupříkladu talismany, starověké chrámy a tak podobně* (Maqrízi 1998: I/100).
- ⁴ Kapitola o pyramidách (*al-ahrám*) patří v *Okrscích* k těm vůbec nejdelším (Maqrízi 1998: I/319). V klasickém búláckém vydání začíná na str. 111 prvního svazku. O Velké sfince pak pojednává následující kapitola, nazvaná *O modle, které se říkává „Strašák“* (Maqrízi 1998: I/347). K problematice blíže viz Graefe (1911) a Eggers (2003).
- ⁵ Gíza (spisovně al-Džíza) znamená stranu údolí nebo též bok. V Maqrízího časech se jednalo o větší vesnici. Pod názvem Búsír se nejspíš skrývá-jí dnešní lokality Abúsír a Sakkára.
- ⁶ Fustát byl první muslimskou metropolí Egypta. Vznikl v roce 641 na místě vojenského tábora vedle pevnosti Babylonu. Původně se označoval Mísr al-Fustát, čili doslova „Město stanů“. Slovo *mísr* totiž v arabštině vedle Egypta znamená rovněž velké město či metropoli (v současnosti se takto označuje též Káhira).
- ⁷ Emír Qaráquš byl Saladinovou (viz následující pozn.) pravou rukou. Proslul mj. jako stavitel i mistr obléhacích prací.
- ⁸ Saládin, arabsky Saláhuddín Júsuf al-Ajjúbí (1138–1193), slavný bojovník s křižáky a zakladatel ajjúbovské říše.
- ⁹ Citadela na Hoře (arabsky *Qal'at al-džabal*) – oficiální název (proto s velkými písmeny). Rozlehlá pevnost a zároveň rezidence vladaře, jež původně stála za městem na výběžku hory Muqattamu; dnes součást Káhiry.
- ¹⁰ Ibráhím ibn Wasíf Šáh – historik a geograf, autor díla *Muchtasar 'adžá'ib ad-dunjá (Stručný souhrn divů světa)*.
- ¹¹ Král Súríd – legendární postava, která bývá ztotožňována s Cheopsem.
- ¹² Amsús – metropole Egypta v časech před potopou světa; patrně zkomolenina ze jména Memfis (Mennofer).
- ¹³ Šaddád ibn 'Ád byl legendární předák kmene 'Ádovců, který v bájích vystupuje jako vzor zla, zvláde a tyranie.
- ¹⁴ Narážka na to, že Šaddádovo jméno se pojí s pohanstvím a praktikami magie, díky níž mj. postavil své sídlo.
- ¹⁵ V intencích středověkých představ může poznání obsažené ve snech být cennější nežli to získané intelektem. Snová poselství nebyla v minulosti úmyslně marginalizována. Naopak, sen často mohl plnit legitimizační funkci.
- ¹⁶ Nauka o snech a jejich výkladu (oneirokritika, *'ilm tafsír al-ahlám*) bývala v muslimské kultuře oblíbenou disciplínou, již rozebírá rozsáhlé písemnictví hlásící se k odkazu pololegendárního mistra Muhammada ibn Sírín. K této problematice viz Ostřanský (2005).
- ¹⁷ Graefe uvádí jméno Philemon.
- ¹⁸ Maghríb – území severozápadní Afriky, které dnes tvoří Libye, Alžírsko, Tunisko, Maroko a Mauretánie.
- ¹⁹ Pro Egypt tradiční jednotku délky představoval loket (*dhirác*) nilometru (*miqjás an-Níl*) na ostrově Róda (ar-Rawda), pocházející z roku 861 a měřící cca 54 cm. Tomu odpovídá loket zavedený chalífou al-Ma'múnem, zvaný černý loket (*dhirác sawdá'*) nebo obecný loket (*dhirác 'ám-ma*). Staršího (patrně umajjovského) původu byl tzv. hášimovský loket (*dhirác hášimíja*), jež Maqrízi ve svém díle rovněž uvádí a jehož délka činila cca 66,5 cm.
- ²⁰ Abú 'l-Hasan 'Alí al-Mas'údí (cca 890–956 nebo 957) – významný polyhistor a literát, o jehož životě mnoho nevíme. Z jeho tvorby se dochoval jen zlomek, mj. spis *Rýžoviště zlata a doly drahokamů (Murúdz adh-dhab wa ma'ádin al-džawhar)*, encyklopedický souhrn tehdejšího vědění, který byl přeložen do češtiny Ivanem Hrbkem (1983).
- ²¹ Titulu *chalífa* (počeštěno *kalif*) se užívá pro vůdce obce věřících (*umma*), a to jak ve smyslu světském, tak i duchovním.
- ²² Chalífa al-Ma'mún (786–833) – 'abbásovský vladař, syn Hárúna ar-Rašída, za jehož vlády pokračovalo období velkého kulturního rozmachu (založil akademii *Dár al-hikma*), byl říše se již ocitla za svým zenitem.
- ²³ Chalífa Hárún ar-Rašíd (763–809) – čtvrtý a nejslavnější 'abbásovský vladař v době, kdy dosáhla říše svého zenitu. Byl nejen obratným politikem, ale též mecenášem, což se projevilo mj. v kulturním kvasu na jeho dvoře.
- ²⁴ Dínár – zlatá mince vysoké hodnoty.
- ²⁵ Úqija (unce) – jednotka váhy (cca 1/4 kg).
- ²⁶ Není to přesné, neboť zázračné jevy nalezneme hned v následující ukázce i na řadě dalších míst celé kapitoly.
- ²⁷ Horní Egypt (*as-Sa'id*) se odlišuje od zbytku země i po stránce jazykové – svým značně odlišným dialektem.
- ²⁸ *Wa Alláhu a'lam* (doslova: „Ale Bůh je nejvíce vědoucí“) – tradiční formule, kterou arabský pisatel dával najevo svou nejistotu a zároveň pokoru.
- ²⁹ Jde tu o etymologickou hříčku, neboť slova pyramida i letitý (nebo i senilní) se odvozují od kořene h-r-m.
- ³⁰ 'Abbásovcí – dynastie, jež vládla světu islámu v letech 750–1258 a pocházela od Prorokova strýce al-'Abbáse.
- ³¹ Chalífa al-Mu'tasim (794–842) – syn Hárúna ar-Rašída, nevlastní bratr i nástupce al-Ma'múna, za jehož panování se začalo s nákupem turkických otroků (*ghilmán*) do vojska, což se později stalo 'Abbásovcům osudné.
- ³² *Charádž* – pozemková daň.
- ³³ Podle výše každoročních nilských záplav se tradičně předpovídala úroda, a tedy i výše daňových odvodů.
- ³⁴ *Feddán (faddán, pl. afdína)* je tradiční jednotka plošné výměry, jež v současném Egyptě činí cca 4 200 m².
- ³⁵ Tj. Velká sfinga v Gíze.
- ³⁶ *Lahíb* znamená plamen nebo září.
- ³⁷ Abú 'Abdalláh Muhammad al-Qud'ací (z. r. 1062) byl významným historikem, jehož dílo vyniká rozsahem a patří k němu mj. dvacetisvazková koranická exegeze. Historii Egypta se věnují *Egyptské okrsky (Chítat Mísr)*.
- ³⁸ Doslova: šajch Muhammad, který se postí celou věčnost.
- ³⁹ Tj. r. 1378.
- ⁴⁰ Mezi zapovězené činnosti patří zobrazování živých bytostí, čili mj. sochařství. Tento zákaz vycházel z obav, aby se lidé nezačali klanět něčemu, co bylo zhotoveno lidskou rukou, a nedopustili se tak modloslužebnictví.
- ⁴¹ Nůh, arabsky Noe, je muslimy pokládán za jednoho z nejvýznamnějších proroků. Jeho synem byl Hám (tj. Chám), mj. praotec Koptů. Král Atríb i jeho bratr Sá patřili mezi bájně Noemovy potomky, jejichž genealogie-mi se středověcí muslimští učenci s oblibou zabývali, mj. při vytváření schémat, zvaných *šadžarat al-anbíjá'* („strom proroků“).
- ⁴² Tj. Mennofer (Memfis), metropole Egypta v období Staré říše.
- ⁴³ Satan (Šajtán) a Dábel (Iblís) bývají muslimy obvykle vnímáni jako dvě kategorie; al-Maqrízi je však používá synonymicky.
- ⁴⁴ Satan (Šajtán) podle muslimů nemůže konat zlo přímo, ale může k němu lidi navádět, což odráží i jeho tradiční přívlastek *al-Muwašwiš*, čili „Našetávač“.
- ⁴⁵ Ašmún byl jedním z bájných Noemových potomků, patrně bratr Atríbův. Jmenuje se podle něj město v Deltě.

⁴⁶ Sabejci (as-Sábi'ā) se rozumějí dvě zcela odlišné náboženské komunity, patřící dle Koránu k tzv. lidu Knihy (tj. k tolerovaným jinověrcům). Jedná se o stoupence gnostické sekty hlásící se k Janu Křtiteli a žijící převážně v jižním Iráku (tj. mandejci) a dále o přívržence starobyklých astrálních kultů v horní Mezopotámii, v Harránu.

Literatura:

- 1822 *Description de l'Égypte*, Volume V – Planches : Antiquités, Paris: Imperial
- Bareš, Ladislav – Veselý, Rudolf – Gombár, Eduard: 2009 *Dějiny Egypta*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Behrens-Abouseif, Doris: 2007 *Cairo of the Mamluks. A History of the Architecture and its Culture*, Cairo: The American University in Cairo Press.
- Broadbridge, Anne F.: 1999 „Academic Rivalry and the Patronage System in Fifteenth-Century Egypt“, *Mamluk Studies Review* 3, s. 85–107.
- Eggers, Stefan (ed.): 2003 *Das Pyramidenkapitel in Al-Makrizi's „Hitat“ nach einer Übersetzung von Dr. Phil. Erich Graefe*, Hamburg: Books on Demand GmbH.
- Graefe, Erich: 1911 *Das Pyramidenkapitel in al-Makrizi's „Hitat“*, Leipzig: Hinrichs [Leipziger Semitistische Studien V/5].
- Hrbek, Ivan (ed.): 1983 *Abu l-Hasan 'Alī ibn al-Husain al-Mas'ūdī: Rýžoviště zlata a doly drahokamů*, Praha: Odeon [Živá díla minulosti 94].
- Little, Donald P.: 1998 „Historiography of the Ayūbid and Mamūk epochs“, in: Petry, Carl F. (ed.). *The Cambridge History of Egypt. Volume I*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 412–444.
- Macháček, Štěpán – Nováková, Hana – Benešová, Hana: 2009 *Káhira. Architektura a umění islámského velkoměsta*, Praha: Filozofická fakulta UK ve spolupráci s Českým egyptologickým ústavem FF UK ve vydavatelství Togga.
- Maqrízi, Taqíjuddín: 1853–54 *Kitáb al-mawáziz wa'l-ʿtibár bi'dhikr al-chitat wa'l-áthár fi Misr wa'l-Qáhira wa'n-Níl wa má jata' allaqu bihá min al-achbár* [Kniha přednášek a zamyšlení připomínající místa a památky v Egyptě, Káhiře a v údolí Nilu a zprávy, které se jich týkají], Káhira: Búláq (editor neuveden, 2 svazky).

Ostřanský, Bronislav: 2005 *Arabská oneirokritika ve středověku a v současnosti. Studie o středověké arabské oneirokritice a jejím vnímání v současnosti z pohledu moderní psychologie a soudobého islámského myšlení*, Praha: Orientální ústav AV ČR.

Zajnuhum, Muhammad – aš-Šarqáwí, Madiha (eds.): 1998 *al-Chitat al-maqrízija* [Maqrízího Okrsky], Káhira: Madbúli (3 svazky).

Abstract:

The Medieval view of Antiquity. A commented translation of the passages dealing with pyramids and Sphinx from *The Localities* by Taqiyuddīn al-Maqrízī

The description of Egypt written by sheikh Taqiyuddīn Ahmad al-Maqrízī (1364–1442) – a prolific Mamluk-era writer, scholar, and historian – undoubtedly belongs to the most important sources for our understanding of the Medieval Muslim society. Through al-Maqrízī's eyes, we can clearly observe a huge collection of places and sites in Medieval Egypt (mostly in Cairo), accompanied by extensive narrative material dealing in detail with particular items of al-Maqrízī's topographical account. Al-Maqrízī's encyclopaedia, well known under the abbreviated title *al-Khitat (The Localities)*, encompasses both the geographical and the historical aspect of description and also pays great attention to the monuments of Ancient Egypt. The present article provides selected excerpts from al-Maqrízī's description of pyramids (*al-ahrām*) in Giza and of the Sphinx (*Abū al-hawl*) as well as engaging narratives devoted to their origins, meaning and history in commented Czech translations. It vividly illustrates the way medieval Egyptian scholars perceived these jewels of their ancient past.